

BOURDİEU'NUN KAVRAMLARI DOĞRULTUSUNDA İLİŞKİSEL OLARAK FİZİKSEL ENGELLİLİĞİN KÜLTÜREL İNŞASI: KONAK ÖRNEĞİ

THE CULTURAL BUILDING OF PHYSICAL DISABILITY IN RELATIONSHIP WITH THE CONCEPTS OF THE BOURDİEU: CASE OF KONAK

Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül DEMİR

Sinop Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Sinop / TÜRKİYE, ORCID:
0000- 0002-7328-4492

ÖZET

Çalışmanın amacı, fiziksel engelliliğin kültürel inşasının sosyolojik ekseninde ne şekilde ve nasıl olduğunu Konak örneği üzerinden analiz etmektir. Çalışma, fiziksel engellilik olgusunun toplumsal ve kültürel bağlam içinde inşa edilmesini, fiziksel engellilerin gözünden derinlemesine bir şekilde anlama amacı taşıdığı için nitel araştırma yönteminin kullanımı uygun görülmüştür. Fiziksel engelliliğin inşasını sosyolojik olarak derinlemesine anlamada yüzyüze etkileşim ve iletişimin aktif olduğu ve yeni bilgilerin keşfine dayanan yapılandırılmamış görüşme kullanılmıştır. Çalışmanın evrenini İzmir ilinin merkez ilçesi Konak, örneklemini ise Konak ilçesine bağlı engelli derneklerine (Türkiye Sakatlar Derneği, Bedensel Engelliler Yaşam Derneği ve Yeni Oluşum Bedensel Engelliler Derneği) üye olan 9 kadın ve 10 erkek fiziksel engelli birey oluşturmaktadır. Çalışmada, birbiriyle bağlantılı insanlar ya da örgütlenmeler ağıyla her bir kişinin ya da birimin bir diğeriyle doğrudan ve dolaylı bir bağlantıyla bağlı olması durumunda ağdaki diğer kişilerin tümünü doğrudan tanıdığı, onlarla etkileşime girdiği ya da onlardan etkilendiği anlamına gelen kartopu örneklem tekniğinden yararlanılmıştır. Görüşmeler, katılımcıların izni alındıktan sonra ses kayıt cihazı kullanılarak tamamlanmıştır. Görüşmelerden elde edilen veriler, betimsel analiz tekniği ile çözümlenerek temalar oluşturulmuştur. Çalışmanın bulguları, 'Engellilik Kimliği', 'Kültürel Eşitsizlik', 'Simgesel İktidar', 'Engellenmiş Kent' olarak kategorize edilen dört tema çerçevesinde anlaşılmakta, yorumlanmakta ve değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fiziksel Engellilik, Kültürel İnşa, Nitel Araştırma

ABSTRACT

The aim of the study is to analyze how and how the cultural construction of physical disability is in the sociological axis through the Konak sample. As the study aims to understand the construction of physical disability in a social and cultural context, it is considered appropriate to use qualitative research method. Unstructured interviews based on the discovery of new knowledge and the interaction between face to face interaction and communication were used in sociological deep understanding of the construction of physical disability. The study population of Izmir province of the central district of Konak, the sample of the Konak district due to disability associations (Turkey Disabled Association of the Physically Disabled Living Association and the New Bodies Physically Disabled Association) member, 9 women and 10 men constitutes physical disabilities. In the study, snowball sampling technique was used, which means that if each person or unit is connected directly or indirectly to another by a network of people or organizations connected with each other, it means that all other people in the network are directly acquainted, interacted with or affected by them. The interviews were completed by using a voice recorder after the participants' permission was obtained. The data obtained from the interviews were analyzed by descriptive analysis technique and themes were formed. The findings of the study are interpreted, interpreted and evaluated within the framework of four themes categorized as "Disability Identity", "Cultural Inequality", "Symbolic Power", "Blocked City".

Key Words: Physical Disability, Cultural Construction, Qualitative Research

1. GİRİŞ

Bireylerin diğer bireylerle ve dünyayla sayılamayan ilişkileri temelinde, sadece bireylerin bedensel ve zihinsel süreçlerindeki faaliyetlere indirgenemeyecek toplumsal ve kültürel ağların konfigürasyonları önem taşımaktadır. Burada hem figürasyon hem de ‘habitus’ kavramları, beşeri toplumsal yaşam ve bireylerin doğasına içkin sosyalliğinin ilişkisel ve süreçsel karakterine duyarlı kılmakta, aynı zamanda bu karakteri aydınlatmaktadır (Kasper, 2015: 132).

Depeltea (2015) hareket halinde bir bilim olan Sosyolojinin, eylemdeki sosyali yani ilişkileri odak noktasına alması gerektiğini söylemektedir. Ona göre, sonsuz olan ilişkiler ağında Sosyoloji, insan aklının algılayabilmesinin sınırlılıkları nedeniyle ilişkisellik içinde daha pragmatist davranılarak, görülen ve bilinen gerçeklik seviyesinde kalınarak insan ve insan olmayan arasındaki transaktörler arasındaki karmaşık birliktelikleri, yani ilişkileri dikkate alınmalıdır (Depeltea, 2015: 48).

Bu ilişkiler, karşılıklı etkileşimi içerisinde olduğunda uygun bir mahiyet gösterebilir. Karşılıklı bir ilişkide de, her bir tekil etkileşim örneği asimetrik fakat uzun dönemde iki tarafın eylemlerinin birbirini dengelediği ve böylelikle ilişkinin eşitlendiği bir durum ortaya çıkmaktadır. Etkileşim bu çukura düşmeden uzun süre bu niteliklerini koruyabilmektedir. Karşılıklılık, tarafların her birinin öteki tarafın ihtiyacı olan, çoğunluk üyelerinin kaçındığı şeyi karşıladığı bir ilişki anlamına gelmektedir. Yani örneğin, hor görülen ve ayrıma tabi tutulan dezavantajlılar, çoğunluk üyelerinin kaçındığı, feci halde ihtiyaç duyulan fakat geleceği olmayan işleri yapmaya hazır olabilirler (Bauman, 2015: 64).

Toplumsal dünyayla tüm ilişkinin dile geldiği beden, saf biyolojik farkların bedeni taşıma, tavır ve davranma üsullerinin farklılığı ile sembolik anlamda vurgulanmıştır. Engelli olma işaretinin taşıyıcısı olarak beden, aynı zamanda bedenle kurulan ilişkide algılanılabilen, özünde ayırt edici işaretlerin üreticisi durumundadır. Toplumsal bir ürün olarak engelli beden, bireyin tek duyulabilir dışa vurumunu oluşturmakta ve genel olarak iç doğanın en genel ifadesi olarak algılanmaktadır (Bourdieu, 2015: 284).

Engelli bedenin öteki bedenin karşısında, kendisine ilişkin anlayışı da önemli olmaktadır. Çünkü toplumsal dünyada engelli bireyin kişiliği ile toplumsal etkileşim ve toplum arasında karşılıklı ilişki bulunmaktadır. Bu çizilen izlenimle ifadesel anlamda uyuşmayan bir olay ortaya çıktığında, toplumsal gerçekliğin, her biri farklı bir referans noktası ve farklı bir olgu sıralamasını içeren üç düzeyde birden aynı anda önemli sonuçların görülebileceği bir durumun ortaya çıkacağı öne sürülmektedir (Goffman, 2016: 225).

Bourdieu’ya göre, “beden toplumsal dünyadadır ama toplumsal dünya da (hexis veya eidos biçiminde) bedendedir. Bizzat dünyanın yapıları faillerin onu anlamak için hayata geçirdiği yapılarda (daha doğrusu, bilişsel şemalarda) mevcuttur: *Habitus*’un ve habitatın, eğilimlerin ve konumun, kralın ve saray ahalesinin, patronun ve şirketinin, psikoposun ve bölgesinin içinden geçen tarih aynıysa, tarih bir anlamda kendi kendisiyle iletişime geçer, kendi içine yansır. İçinde doğulan dünyayla olan doksa ilişkisi, tarihin ele geçirdiği bedenin aynı tarihi içeren şeyleri dolaysız bir biçimde temellük ettiği bir aidiyet ve mülkiyet ilişkisidir” (Bourdieu, 2016: 182).

Bourdieu’nun kavramları doğrultusunda ilişkisel olarak fiziksel engelliliğin kültürel inşasını Konak örneği üzerinden inceleyen bu çalışma; fiziksel engellilerin deneyimlerini, toplumun bakış açısına karşı geliştirdikleri davranış biçimlerini, gündelik yaşam pratiklerini gerçekleştirmede nasıl çözüm ürettiklerini, kültürel inşa sürecini nasıl anlamlandırdıklarını, farklılıklarını nasıl koruduklarını, kendilerini nasıl gerçekleştirdiklerini anlamaya ve keşfetmeye çalışmaktadır.

2. YÖNTEM

Nitel araştırmalar toplumsal olguları doğal olguların incelendiği yöntemle değil, kendine özgü bir yöntemle incelenmesi gerektiği anlayışını savunan yorumlayıcı yaklaşıma dayanır. Bu araştırmalar, toplumsal olguları bütüncül olarak kavramaya ve bu olgu ve olayları gerçekleştikleri toplumsal ve kültürel bağlam içerisinde yaşayanların gözünden derinlemesine bir şekilde anlamaya çalışan araştırmalardır (Şavran, 2012: 69-71). Bu nedenle çalışmada nitel araştırma yönteminin kullanımı uygun görülmektedir.

Çalışma alanını sınırlayacak a priori bir sınıflamayı zorunlu kılmaksızın, karmaşık insan davranışını araştırmak için etnografik görüşme olarak da adlandırılan, standartlaştırılmamış, açık uçlu ve derinlemesine görüşme olan ‘yapılandırılmamış görüşme’ kullanılmıştır (Punch, 2014: 169).

Çalışma evreni, problemin cevaplanmasıyla ilgili olan bütün insanların oluşturduğu grup veya araştırmacının belirttiği koşullara uyan grubun tamamı olarak tanımlanır (Şavran, 2012: 145). Çalışmanın evrenini, Konak ilçesi oluşturmaktadır. Çalışmada, kartopu örneklem tekniğinden yararlanılmıştır. Örnekleme ise; Konak ilçesine bağlı engelli derneklerine (Türkiye Sakatlar Derneği, Bedensel Engelliler Yaşam Derneği ve Yeni Oluşum Bedensel Engelliler Derneği) üye fiziksel engelli bireylerdir.

Görüşmeler öncesinde katılımcılar, ses kayıt cihazının kullanılacağı hakkında bilgilendirilmiş ve çalışmaya gönüllü olarak katıldıklarına dair onay alınmıştır. Görüşmeler en az kırk dakika bir saniye ve en fazla üç saat yirmi bir dakika aralığında sürmüştür.

Verilerin analizi sürecini oluşturan betimleme aşamasında, veriler kapsamlı bir şekilde tanımlanmakta ve verilerin toplandığı ortama, verilerin ayrıntısına ve derinliğine, araştırmaya katılan bireylerin görüşlerine ve araştırma sürecine ilişkin bilgilerin ilk elden edinmesi amaçlanmaktadır. Sınıflandırma aşamasında verinin incelenmesi ve buna göre temaların ortaya çıkarılması daha kolaylaşmaktadır. Son aşama olan ilişkilendirmede ise, belirli temalar altında sınıflandırılan veriler ilişkilendirilmekte ve bu ilişkiler yorumlanmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2013: 255).

Çalışmada verilerin analizinde betimsel yöntem kullanılmıştır. Veriler yorumlanırken bulgular kısmında kategorize edilerek oluşturulan temalar kapsamında katılımcıların sözlerinin doğrudan aktarılması kuralına uyulmuştur. Verilerin kategorize edilmesinde kodlamalardan yararlanılmıştır. Kodlamalar, katılımcıların cinsiyet, yaş ve medeni durumu içeren demografik özelliklerine göre yapılmıştır.

3. DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER

Saha araştırmasına katılanların sayısı toplam olarak 19 kişi olmaktadır. Kadın sayısı 9, erkek sayısı da 10'dur. Katılımcıların yaş durumuna bakıldığında, 30 – 42 yaş aralığında ikisi kadın ve ikisi erkek olmak üzere 4 kişi vardır. Bir sonraki grup olarak yaşları 43 -55 arasında olan altı kadın ve beş erkek, toplamda 11 kişi bulunmaktadır. Son olarak, 56 – 78 yaş aralığında ise iki erkek katılımcı yer almaktadır.

Katılımcıların medeni durumları, bekâr, evli ve boşanmış olma durumlarına göre kategorize edilmiştir. Buna göre araştırmaya katılan bekâr sayısı bir kadın ve bir erkek 2 kişi, evli sayısı altı kadın ve yedi erkek, 13 kişi ve boşanmış birey sayısı ise bir kadın ve bir erkek, 2 kişidir.

Çocuk durumu gözden geçirildiğinde, katılımcılardan 5 kişinin çocuğunun olmadığı 14 kişinin çocuğunun olduğu belirlenmiştir. Katılımcılardan sadece birinin çocuğunun engelli olduğu tespit edilirken, diğerlerinde engellilik durumu saptanmamıştır.

Bourdieu'nun (2015) ekonomik semaye kavramı da dikkate alındığında fiziksel engellilerin iş durumlarında bir çeşitliliğe rastlanmakla birlikte, çoğunluğunun bu konuda problemleri olduğu görülmektedir. Katılımcıların çalışma durumlarına bakıldığında 4 kadının çalışmadığı, 1kadının bilet satıcısı olarak çalıştığı, 1 erkeğin bakım parası aldığı, 2 kadının engelli maaşı aldığı, 1 kadının tezgâhtar olduğu ve aynı zamanda el sanatları ile uğraştığı, 6 erkeğin işçi ve emekli işçi olduğu, 1 kadın ve 1 erkeğin tiyatro oyuncusu olarak çalıştığı belirtilmiştir.

Eğitim durumu faktörüne göz atıldığında, fiziksel engellilerden ikisinin okur-yazar belgesine sahip olduğu ortaya çıkmıştır. 1 kadın okur-yazar olarak durumunu belirtmiştir. 1 erkek ilkökul üçüncü sınıfta okulu bırakmak durumunda olduğunu söylemiştir. Erkek katılımcılardan 4 kişi ilkökul mezunu iken kadın katılımcılardan 3 kişi ilkökul mezunudur. 3 kadın ve 4 erkek halen lisede okuduğunu ya da lise mezunu olduğunu belirtmiştir. Katılımcılardan 1 erkek, ise açıköğretim üniversite mezunu olduğunu söylemiştir.

Demografik özelliklerden son olarak konut durumu incelendiğinde, fiziksel engellilerin çoğunluğunun kiralık evlerde oturduğu ve asansörlü evi tercih ettikleri tespit edilmiştir. Bu duruma göre kendi evinde ya da ailesiyle birlikte yaşayan fiziksel engelli kadın sayısı 4 ve 4 erkek sayısı olmaktadır. Kirada oturan ise, 4 kadın ve 6 erkek fiziksel engelli birey bulunmaktadır. Konut durumu, fiziksel engelliler açısından gerek ekonomik açıdan gerekse fiziksel koşullar açısından önem arz etmektedir. Özellikle gündelik hayat

içinde kendi gerçekliklerini inşa edebilmek için fiziksel koşulların uygun olması gerekmektedir. Bu nedenle, ev seçimlerini asansörlü olan evlerden yana kullanmışlardır. Böylece katılımcılarda sadece bir tanesinin evi asansörsüz iken diğer katılımcıların evleri asansörlü ya da müstakildir.

4. BULGULAR

Bu kısımda, saha araştırmasından elde edilen verilerin analiz işlemi tamamlandıktan sonra belirli kategorisasyon işlemlerinden sonra temalaştırılması söz konusu olmaktadır. Bu doğrultuda;

1. Engellilik Kimliği,
2. Kültürel Eşitsizlik,
3. Simgesel İktidar,
4. Engellenmiş Kent,

olmak üzere dört tane ana tema belirlenmiştir. Bu temalar doğrultusunda bulgular, sosyolojik bağlam içerisinde ilişkisel olarak değerlendirilmektedir.

4.1. Engellilik Kimliği

Engelleyici toplum kavramında, biyolojik ve bedensel olan ile tarihsel, toplumsal ve kültürel olan arasındaki ikiliği yeniden ürettiği vurgulanmıştır. Toplumdaki ayrımcı söylem ve pratikler, engelli beden varoluşunu, kendi bedensel kimliğini algılama, onunla ilişkilendirme, ondaki acıyla başa çıkma biçimlerini etkilemektedir. Bu bakış bedenin fizyolojik koşullarını dikkate alarak bu anlamda engelliliğin kaynağını tümüyle çevresel bir duruma indirgemektedir (Yardımcı, 2015). Bu durumu niteleyen görüşme örnekleri şu şekildedir:

“Evimiz kira. Ailem sırf benim için benim koşullarıma uygun asansörlü ev tuttu. Evin geniş olmasına da dikkat ettiler, çünkü evde sandalyemle de gezebilmeliyim. Beşinci katta oturuyoruz. Ailemle birlikte yaşıyorum annem, babam ve kardeşim” (Kadın, 43, Bekar).

“2008 yılından beri engelliyim. Engelli oranım %90. Akülü sandalye kullanıyorum. Çizimi kendiminin olan elle kullanılan ayaklıklar yaptım. Merdivenleri çıkmak için onları kullanıyorum” (Erkek, 75, Evli).

“Ortopedik engelliyim. Çocuk felci geçirdim. % 80 oranında engelliyim. Tekerlekli sandalye ve koltuk değnekleri kullanıyorum. Merdiven çıkarken arada ellerimi kullandığım da oluyor. Sandalyesi uygun olan otobüslerde koltuk değneği kullanıyorum” (Kadın, 44, Evli).

Belirli şartlar altında problemlerin engellilerin bireysel kimliğinin öznel-arası inşası içerisinde gerçekleşmekte ve bu öznel anlam krizi olarak kendisini göstermektedir. Engelli bireylerin davranışı, kendisi dışındakiler tarafından sürekli olarak uyumsuz reaksiyonlara karşı karşıya gelirse, o zaman ya güçlükle ya da güçlük çekmeden eylemlerinin nesnel toplumsal anlamlarını ayırt edebilmektedir. Engelli bireyin kimliği, daha uygun şartlarda problemsiz bir şekilde oluşsa bile, onun dayanma gücü, ilerleyen dönemlerde diğerlerinin eylemlerindeki ısrarcı, sistematik uyumsuzlukların kendi eylemlerine yansımalarıyla tehlikeye girebilir (Berger ve Luckmann, 2015: 36).

“Ev hanımıyım. Zaten evlenmeden önce köydeydim. Orada çalışıyordum. Tarla işine gidiyordum. Ne diyorlar ona tarlamız vardı. Kendi işlerimize gidiyorduk yani. Evlendikten sonra da zaten hiç çalışmadım. Kamburluk işte değişik bir adı vardı kifoz mu ne diyorlar işte o var sırtımda ve boy kısalığı da var. Raporumda %90 olarak geçiyor oranım. Hareket kısıtlılığım herhangi bir sorunun yok yani ama sol omzumda kamburumdan dolayı bazı zamanlarda ağrım oluyor” (Kadın, 42, Evli).

“Ev içinde (ii) banyo dersen protezi çıkarıp manuelle geliyorum... Herkesin on dakikada on beş dakikada yıkandığı şey benim bir buçuk saat sürüyo banyo, yıkanmam, üstümü değiştirmem, dışarı çıkmam. Tabi ki zor yani, bir engelli olarak (!) Özellikle banyo çok zor. Diğerlerinde sorun olmuyor protezi takıyorum ama banyo gerçekten zor.” (Erkek, 55, Boşanmış)

Bu örneklere göre engelli bedeninin ağrısının gündelik yaşam içinde görünmez ve silikliğinin kırılabilirliği, bireyi kendi sınırlarıyla yüzleştirmektedir. Engellilerin kendi ifadelerinden de anlaşıldığı gibi, ağrının ve acı çekmenin suskunluğu, bir patlamaya yol açmakta olup ağrıları sessiz sedasız başkalarını rahatsız etmeden kendi içlerinde yaşadıkları değerlendirilmektedir (Çabuklu, 2004: 84)

“Bu karamsarlık belki size sıkıcı geliyor olabilir ama yorulduğum artık. Yorulduğum. İnsanlar yordu. Bazen şairler hayata küser. Bazı yazarlar bakarsın bunlar hayattan elini eteğini çekmiş. Ne eş kalmış çevrelerinde, miskin bir hayata dağılmış. O insan aslında o hale getirilmiştir çevresi tarafından, ailesi tarafından, dostları tarafından. O insan öyle bunalmıştır ki aslında her şeyin böyle boş, anlamsız, hiç, gereksiz olduğunu keşfetmiştir” (Erkek, 42, Bekâr).

Nitekim engelli beden bir yandan bireysel olarak bir yandan da toplumsal olarak yaşadığı bu kategoriksel sınıflandırma ve ötekilik ilişkileri içerisinde bir kimlik bunalımı yaşamaktadır. Böylece engelli bedeninin toplumda konumlanan diğer öteki bedenlerle olan etkileşimi, kendisini aktif ve toplumsal yaşamda etkin bir aktör olduğunu düşünmesinin aksine bir karamsarlık deneyimi yaşatarak özne olma yerine, nesne olma durumu olduğunu düşünmesine neden olmuştur.

“Bugün en az derecesi olan engelliye gidin. Yüzde yüz psikolojik ezikliği vardır. Bu bir gerçektir ama arkanızda aileniz durduğu sürece bunu aşıyorsunuz. Çünkü engellinin topluma karışması için önce aileleri eğitmek gerekiyor. Engelliden önce ailesinin eğitimi gerekiyor. Düşünün! Şöyle doksanlı yıllara kadar engelliler var sayılmıyordu ya da hep bir yerlerde saklanıyorlardı. Onu alıp gezmeye gidemiyordu aileler. İşte kıyıda köşede tutmaya çalışılıyorlardı. Hele bir de ailenin durumu iyi değilse -gerçi bu aile yapısına göre değişiyor da- engelli çocuğu sürekli evinde saklarlar. Gariban zaten mecburen onu saklıyor. İşe gitmesi gerekiyor” (Erkek, 47, Evli).

Fiziksel engellilerin kimliklerinin tanınmasına ve kabullenilmesine yönelik sarf ettikleri bu sözler, gündelik yaşamdaki pratik edimlerin, sembolik güç tarafından şekillendiğini göstermektedir. Bu pratik edimlerin görünümü bedensel duygular (utanç, aşağılanma, çekingenlik, kaygı, suçluluk) ya da tutku ve hassasiyetler (aşk, hayranlık, saygı) biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu duygular gözle görünecek halde kendilerini ele verdiklerinde (kızarma, kekeleme, eli ayağına dolaşma, aciz bir öfke ya da hiddetten köpürme) daha büyük acı yaşatmaktadır. Bireyin kendi kendine ve savunma güdüsüyle çarpınan bedenine rağmen, hâkim yargıya boyun eğmenin sayısız şekli bulunmaktadır. Bazen bir içsel çatışma ve benlikte bir yarılmaya rağmen, bilincin ve istencin buyruklarından kurtulan bedeninin toplumsal yapılara için kurulmaktadır (Bourdieu, 2015: 55).

4.2. Kültürel Eşitsizlik

Kültürel yapıdaki olumsuz tanımlamaların toplumdan topluma farklılaştığı söylenece de, bu kalıp yargıların zaman içinde çok da fazla değişmediği gözlemlenmektedir. Bu yargılar doğrultusunda, toplumsal tutumlar genellikle acıma, merak ve cehalet içermektedir. Engelliliğin inşasında engellileri toplumdan uzaklaştıran ve bunun devamlılığını sağlayan kültürel tanımlamaların örneklerine, eğitim, evlilik ve aile gibi unsurlarda sıklıkla rastlanmaktadır (Burcu, 2011: 42). Bu tanımlamaların eğitim ile ilgili olan kısmının engelli bireyler açısından taşıdığı anlam aşağıdaki bazı örneklerle belirtilmektedir:

“Karabağlar’daki Cumhuriyet Lisesinin fiziki koşulları hiç uygun değildi. Babam yatılı okutmak istedi, onu da annem istemedi tek başıma engelli küçük bir kızın yaşam savaşına terk edilmesi gibi bir şeydi bu. Valla böyle (gözleri doluyor ve sesi titiyor) okuyamadım ama sonrasında işte ortaokulu dışarıdan imtihanlara girerekten biraz sekteye uğradı. Ama benim amacım liseyi falan bitirmek. Bu arada işte kızımın nişanıydı, düğünüydü. İşte zaman ayıracak vaktim olmadı ama en az lise bitirecek kadar benim bilgi birikimim olduğuna inanıyorum” (Kadın, 50, Evli).

“Herkes uyurken ben okulda bekliyordum. Yeri geldi en son aldılar beni okuldan işte servis saatlerinden dolayı yani hep ailemle gidip geldim okula. Lisede de annem yine aynı şekilde serviste bıraktılar beni gelip aldılar” (Kadın, 30, Nişanlı).

Bourdieu'ya (2006) göre, "aile söylemi, bizatihi kendi doğrulamasının koşullarını yaratma yeteneğine sahip, güçlü ve etkili bir kurumlandırma söylemi"dir (Bourdieu, 2006: 135). Bu söylem engelli bireylerin evlilik ve boşanma için ieri sürdürdükleri ifadelerine şu şekilde yansımaktadır:

"Evlilik için umudumu yitirmedim sadece yeter ki o güveni verebilecek insan olsun. Mecburen evlenmiş olan insanlar var, namusu temizlensin diye evlenmiş olan insanlar var. Ya bu örnekleri de yaşadım. Çevremdeki insanlarda gördüm. Ha bunların korkusunu yaşadım mı? Hayır, ama örneklerini gördüm. Sağlıklı iki insan evlenip de birbirlerinin hayatlarını zehir ettikleri yetmiyormuş gibi, bir de çocuklarının hayatlarını zehir ettiklerini gördüm" (Kadın, 49, Evli).

Aynı zamanda gündelik yaşamın sayısız olağan mübadele ilişkileri, birbirine yardım etme, hizmet verme, ziyaretler, ilgiler, incelikler gibi gibi çoğu zaman bir araya gelen ailenin bütünleşmesini üreten aile ruhuyla donatmaya yönelik tüm simgesel ve pratik çalışmayı içerisine almaktadır (Bourdieu, 2006: 130). Evlilikle ilgili karşılıklı ilişkiler mantığı, hala daha toplumsal hiyerarşinin egemenliği altında görülmektedir. Sosyo-profesyonel kategori, yaş, cinsiyet, doğum sırası, engellilik durumu gibi bireyleri birbirinden ayıran tablo evlilik şansının sosyo-ekonomik duruma koşul olarak azaldığını açıkça göstermektedir. (Bourdieu, 2009: 48).

"Boşansam ne yapcam (!). tek yaşabilir miyim diye düşünüyorum. Bana rahat vermez ki o yine, yani (uu) Yani ama yazık! Psikopat bir sevgi, ama böyle sevgi olur mu? (ağlıyor). İnsan sevdiğini üzer mi? Annem bana diyodu: Ben sana bakarım kızım gel, çekme bu adamın kahrını. Ben annemi de düşündüm. Rahat vermez ki! Bir de çocuklarımdan utandım. El âlem demez mi, bakmıyo yaşına başına boşanmaya kalkıyo. Herkes bilmez ki. Bir güvencem olsa boşanırım" (Kadın, 57, Evli).

Farklı grupların sosyal yerleri (sınıf bölekleri) kültürel ve ekonomik sermayelerini, her bir grubun temellendiği alan içinde gösterilmektedir. Kültürel beğenilerin yapay olduğu kadar aynı zamanda daha geni sistem içinde tüm beğeniler sistemini tanımlayan, benzerlik ve farklılıklardan kaynaklı verili bir kültürel anlama sahip olduğu kabul edilmektedir. Bu bağlamdaki beğenilerin temel özelliği, basitçe tüm diğer kültürel beğenilerden farklı olmalarıdır(Kasapoğlu, 2016: 24).

4.3. Simgesel İktidar

Fiziksel engellilerin görüşmelerinden elde edilen veriler, kendilerini gerçekleştirmede derneklerin önemli ölçüde katalizör görevini üstlenerek Bourdieu'nun (2015) da üzerinde durduğu önemli bir kavram olan bir simgesel iktidar alanı oluşturduklarını ortaya çıkarmaktadır.

"Dernek öyle bir üzerine almış ki beni dönüyoruz dolaşıyorum gene derneğe geliyorum. Ya arkadaşlarla bir yerde toplanıyoruz ya da bir yerlere gidiyoruz ya Karşıyaka'ya bir çarşıya gezmeye gidiyoruz" (Kadın, 39, Boşanmış).

"Ben Belediye Başkanı'nın ellerinden öpüyorum. Onun hakkında facebook'ta çok güzel bir yorum yazdım. Bize sahip çıkıp almış milyar borcumuzu silen o ödeyen o engelli dostu. Şimdi ben bu adamın hakkını nasıl yiyeyim. Tabi ki onun hakkında özel bir yazı yazmak durumunda kaldım. Buranın kirası, yani biz engelliyiz bizim bir gelirimiz yok bu yüzden sokağa mı atılalım. Dışardan gelen engellinin dertleri ile kim ilgilencek? Böyle belediyeye ait bir yer yok ki gitsinler, anlatsınlar dertlerini. Tabi ki böyle bir dernekte bir araya gelmez dertleşmez" (Erkek, 55, Boşanmış).

Birinin alan içindeki pozisyonu, onun alana özgü sermaye birikimi olarak işleyen anlamlar sistemindeki ilişkileriyle saptanmaktadır. Aynı zamanda alan içindeki eylem habituslarına temel oluşturan anlamlar sisteminin kendisi de bireyler ve gruplar tarafından belirlenmektedir. Bu durum, bireylerin ve grupların da alan içindeki anlamların sınırlarını ve özelliklerini şekillendirme gücüne sahip oldukları anlamına geldiği için son derece önemli olmaktadır (Kasapoğlu, 2016: 25).

"İstihdam sorunu zaten belli başlı bir sorun. Zaten kurumlar artık EKPS ye bağıladı. Onunla alım yapıyorlar. Özel sektörde tabiri caizse kavun karpuz seçer gibi engelli seçiyorlar. İşte şurasında engel olmasın, işte tekerlekli sandalyede olmasın, bu olmasın şu olmasın. Yani biz bilinçli bir toplum değiliz. Hala daha öğrencilerle, görme engelliler için"

bir müzik yapıyoruz deyip kâğıt dağıtan bir toplumuz. Biraz saçma oluyor. Yani bunu sivil toplum örgütlerinin şapkasını önüne koyup düşünmesi gerekiyor. Yani ne şekilde düzeltiriz diye Ama maalesef olmuyor bunlar yapılmıyor. Neden olmuyor bilmiyorum. Yapılması için ilkokuldan başlarsanız diğer neslin tamamen ölmesi gerekir. Ölüncüye kadar bekleyeceksiniz. Sonra yeni bir nesil yaratacaksınız. Başka türlü halkın duyarlı olması... Duyarlılıktan geçtim şu atıyorum rampanın önüne park etmesinler mesela. Okullara, rampa yapılabilecek yerlere rampa yapılsın, asansör yapılsın. Duyarlılık, hep karşıdan karşıya geçen engellinin koluna kolunu geçirmek değil!” (Erkek, 38, Evli).

Bourdieu’ya (2014a) göre, ayırma simgelerine özgü olan şey, biri ayırt edici işaretler sistemindeki konumları, ikincisi de bu sistemle simgenin dağılımındaki konumlar sistemi arasında kurulan birebir mütakabiliyet ilişkisi olmak üzere iki kez belirlenmiş olmalarıdır. Bu şekilde bu özellikler, bir sınıflandırma uyarınca toplumsal olarak yerinde ve meşru görüldüklerinde, sadece mübadeleye girip maddi çıkar sağlayabilen maddi mamuller olmaktan çıkıp, değerleri başka özelliklere ya da olmayan özelliklere göre mesafeleriyle ölçülen ve anlam taşıyan tanınma işaretleri halini alırlar. Bedene dâhil edilen ya da nesneleştirilen özellikler, bu şekilde bir tür ilksel dil işlevi görürler; tüm kendini sunuş stratejilerine rağmen, bu dil, konuşulmaktan ziyade insanı konuşur. Böylece mamul ya da hizmetlerin her türden eşitsiz dağılımı, simgesel bir sistem yani ayırt edici işaretler sistemi olarak eğilimi gösterir (Bourdieu, 2014: 200).

4.4. Engellenmiş Kent

Bedenlerin mekânda konumlandırılma biçiminin önemini vurgulayan Bourdieu’nun (2014b) yaklaşımını fiziksel engellilerin söylemlerinde şu şekilde görmek mümkündür:

“Basmane otoparkını bilirsiniz, Metrosunu da bilirsiniz, Asansörünü de. Orada hep baliciler vardır. Biz arkadaşla gideceğiz. Akşam saat yedi. Ya dedik eve gidelim. Ora da sessiz, sakın, ıssız. Hi! Bir asansörün önüne geldik ki, çocuğun biri oturmuş bali çekiyor. Genç on sekiz on dokuz yaşlarında, Çocuğa bakamıyorum. Asansöre basıyoruz. Asansör bir an önce gelsin diye bekliyoruz. Ee kaçsak o arada. Yüzüne bakcaz. Ya orada bize bir şey yapsa. Hiç kimse de yok. Dedim ki, Şimdi biz buna binerken bu da biniyor mu, asansörün içinde bizi boğuyor mu(!) Allah’ım neler geliyor aklıma. Ya düşünün anında senaryo yazıyorum. Yani bu iyi bişey değil. Eğer bunları düşünürsen hiçbir yere çıkamazsın, Hiçbir yere gidemezsin. Ama insan ister istemez o anda o senaryoyu yazıyor” (Kadın, 54, Evli).

Bourdieu’nun ilk defa 1950’lerde incelediği mekânsal sabitlik ve hareketlilik arasındaki gerilimi örnekler niteliktedir. Bauman ve Castells gibi, güçlü olanın hareketliliği ile dezavantajlı olanın sabit kalmışlığının ilişkisini tespit etmektedir. Ona göre, “Yer, fiziksel uzay içindeki, bir failin ya da şeyin içine yerleştiği, ‘yer aldığı’, var olduğu nokta olarak mutlak biçimde tanımlanabilir; Başka bir deyişle bir yerleşme veya ilişkisel bir açıdan, bir konum, bir düzen içindeki sıralama olarak tanımlanabilir” (Savage, 2014: 113). Bu fiziksel uzay içerisinde fiziksel engelli bireylerin mekanda konumlandırılmasına ilişkin düşünceleri şöyle belirtilmektedir:

“İzmir kentinde engelli olmak nasıl bir şey? Bunu ortopedik engelli bir birey olarak, bazı şeylerde zorlanmayan bir engelli olarak çok iyi anlamamıştım aslında. Ne zaman ki bir tekerlekli sandalyeli arkadaşım bir tiyatroya gitmeye karar verdik, o zaman gerçekten anladım olayın vehametini. Kaldırımlar var. Ben çok rahatlıkla oradan geçerken, adam o kaldırımdan geçebilmek için nerelerden nerelere dolaşıyordu. Bu bir işkence yani. Ondan sonra gidiyor şeye lavabo ihtiyacı var. Her lavaboya oturamıyor. Bence bu kalabalık yerlerde, çarşı gibi, işte fuar gibi bu gibi yerlerde sık sık engelli tuvaletlerinin yapılması gerekiyor. Yani hemen hemen her kilit noktada engelli tuvaletlerinin olması gerekiyor” (Kadın, 38, Boşanmış).

“Rampanın önüne arabayı koyuyo adam bırakıp gidiyo. Hadi burdan çıktım. İncecem (kaldırımdan yola), inemiyosun. Hadi tekrar çıkıyosun. Bu sefer araçlarla aynı istikamette gitmek zorunda kalıyosun. Eee kisasın, büyük arabalar seni görmüyo. Ankara’da olmadı mı? Çöp kamyonu, adam kaldırımda yürüyemediği için ezdi geçti engelliği. Geçen sene mi? Evvelki sene mi? Belki dinlemişsinizdir haberlerde” (Erkek, 48, Evli).

Toplumsal düzen, neredeyse dramatik olan fakat duygusallığın ya da toplumsal çevreyle duygusal alışverişin daima çok yer kaplaması ve sürekli karşılaşmasıyla bedene işlemektedir. Burada, kurumların disiplini aracılığıyla uygulanan normalleştirilmenin yanı sıra işlerin sıradan düzeninde söz konusu olan ve çoğu zaman fark edilmeyen mütemadi baskıyı veya zulmü, maddi varoluş koşullarıyla ekonomik ve toplumsal yapıların ve bunları yeniden üreten mekanizmaların sinsi buyruklarının ve “atıl şiddeti”nin dayattığı koşulların da yer almaktadır. En ciddi toplumsal buyruklar zihni değil, anımsatıcı olarak bedeni hedef almaktadır. Bu, grupların toplumsal sınırları veya hemen hemen aynı şey olan toplumsal sınıflandırmaları telkin etmeye, bunları bedenlerdeki ayrımlar, bedensel *hexis* veya eğilimler ile kolektif görme ve ayırma ilkeleri biçiminde doğallaştırmaya çalıştıkları için bütün açık eylemlerin sınırından başka bir şey olmamaktadır (Bourdieu, 2016: 170).

“Ben çok açık konuşayım. Benim maddi özgürlüğüm olsaydı, benim bir emekliliğim olsaydı kentte yaşamazdım. Köyümde yaşardım. Köyünde yaşamayı tercih ederdim. İzmir'den ya da herhangi bir kentten çok daha fazla rahat edeceğini düşünüyorum. Çünkü her şey doğal. Her şeyden önce kimse sen engellisiz diye seni farklı bir sınıfa koymuyor. Anlatabiliyor muyum?” (Erkek, 39, Evli).

“Buralar hep suistimal ediliyor. Engelli olmayan insanlar çok rahat hak yiyebiliyor. Onlar asansöre binerken diğer tekerlekli sandalyeliler ya da benim gibiler ayakta kalabiliyor. Bilmiyorum belki biraz daha ayrıcalık ya yapılabilir. Bizlerde Eshot kartları var. Sadece ben binebiliyorum. Onun dışındakiler binemiyor en azından. Bu şekilde asansörlere okutulabilecek otomatik, olarak açılacak genellikle bu insanların kullanabileceği daha güzel projeler yapılabilir diye düşünüyorum. Şimdi mantıksız mı? Otobüse biniyorsunuz sistem sizi tanıyor. O zaman, o engelliler için hizmet veren şey. Neden sağlam insanlar tarafından kullanılsın? En azından o sistemle giriş çıkış yapılsa daha güzel görünür” (Erkek, 50, Evli).

Kültürel sermaye açısından insanlığın tekelleştirilmesi sözünün neoliberal estetiğin bir söylemi olduğu görülmektedir. Egemen liberal ideolojiyi kültürel meşruiyet temelinde analiz etmeyi öneren Bourdieu, bu yaklaşımıyla popüler kültür alanını da egemen kültürleri çözümlenmek için uydurulmuş gereçler bakımından değerlendirmeyi hedeflemektedir. Engelliler açısından değerlendirildiğinde, bireyleri kültürel açıdan sınıflandıran (sınırlandıran) ve onları toplumsal hiyeraşide belli bir yerde tutma amacına hizmet eden böylesi bir söylemin, kapitalist düzenin ekonomik belirleyiciliğinin dışında sorunsallaştırılmaması gerekmektedir (Köse, 2009: 81). Bu anlamda kültürel sermaye engelliler açısından önemli olmaktadır çünkü ekonomik sermayenin yanında toplumsal eşitsizlik yaratan bir unsur olarak kültürel sermaye, sosyal katmanlaşmanın hangi biçimlerde süregittiğini anlamak için kavrayış kazandırabilmektedir. Dahası, kuşakların sahip olduğu kültürel sermaye repertuarı karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde, kültürel aktarımın mekanizmaları anlaşılabilir. Toplumsal dönüşümün bireysel dönüşüm ve gelişimle başlayacağı düşünüldüğünde, bireylerin sahip olacağı daha hacimli kültürel sermaye, onların daha elverişli bir dünya yaratmalarını da olanaklı kılabilir (Arun, 2009: 79). Bu dünya yaratımının engelli bireylerin sosyo-ekonomik koşullarına kendilerine verilen oransal raporlara yansıtış ve bu duruma karşı tepki veriş biçimleri aşağıda ifade edilmektedir:

“Avrupa müktesebatına uymak adına benim engellilik raporum %72'lerden %45'e düşürüldü. Şu anda %45 engelim var ve refakatçi hakkımı kaybettim ben. Benim ayağım kilitlendiği zaman benim eşim, benim kızlarım bana yardım ediyor. Ben minibüs kullanıyorum. Taksi kullanıyorum ama kilitlendiğim zaman taksiden çıkamıyorum” (Erkek, 53, Evli).

Toplumsal kaymanın bir parçası olarak yoksulluk sebebi şeklinde ortaya çıkan bu durumun sebepleri, ekonomide eksik istihdam gibi yapısal eksikliklerden çok bireysel hatalara dayandırılma gibi hatalı algılamalara sebebiyet verebilmektedir. Oysaki durum tam tersi bir vehemiyet göstermektedir. Yoksulluğu kentlerde dönüştüren yeniden donatmaya ilişkin çözümlerin nasıl olacağı sorusu kendisini göstermektedir. Dezavantajlı bireylerin kendilerini kentsel yaşamda güvence altına alabilecek sosyal, ekonomik ve politik desteklere dayalı ihtiyacın karşılanması gerekmektedir (Thorns, 2004: 160-171).

5. SONUÇ

Çalışmada, fiziksel engellilerin kendilerini nasıl tanımladıkları ve anlamlandırdıkları, gündelik yaşam pratiklerini ne şekilde-nasıl tecrübe ettikleri, toplumun bakışına ve kentsel yaşam koşullarına nasıl çözüm yolları ürettikleri ile kendi gerçekliklerini kültürel olarak inşa ettikleri görülmektedir.

Çalışmanın ‘engellilik kimliği’ olarak belirlenen birinci temasında; engelli bireylerin kimliklerini inşasının belirleyici olarak beden varoluşunu, kendi bedensel kimliğini algılama, onunla ilişkilendirme, ondaki acıyla başa çıkma biçimlerinin en basit örneği olarak *elle kullanılan ayaklıklar* gösterilebilir ve bu da Bourdieu’nun (2006) sözünü ettiği faillerin istenen hedefe ulaşmak için kullandıkları stratejileri ile ilişkilendirilebilir.

Kültürel eşitsizlik teması, engelli bireylerin çoğunlukla Bourdieu’un da üstünde durduğu söylemin önemini ortaya çıkarmaktadır. Eğitim, evlilik ve aile gibi toplumsal kurulumun önemli yapı taşlarının engelli bireylerin yaşam biçiminde derin etkilerinin olduğu anlatılanlara bakıldığında oldukça açıktır. Engelli bireyler açısından görünmeyen ama aynı zamanda hem engelli olanlar hem de olmayanlar açısından önemli bir kurum olan eğitimde de gerek erişim gerekse ailesel ve duygusal nedenlerin getirmiş olduğu bir takım eksikliklerin olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu eksiklikler engelli bireyler açısından devasa boyuta ulaşabilmektedir. Öyle ki, engelli bireyler açısından ‘zaman’ kavramı daha tasarruflu kullanılması gereken bir durum olarak görülmektedir. Eğitim-öğretim süreci içerisinde tanımlanan okul mesai saatlerinin öncesi ve sonrası da bekleme süresine eklendiğinde zaman kavramı engelli bireyler açısından kendilerinin bir kez daha fakat bu defa kurumsal nitelikte kısıtlanıldığını göstermektedir.

Bourdieu Sosyolojisinin en önemli temel kavramlarından biri olan ‘simgesel iktidar’ı çalışmanın bir diğer teması olarak fiziksel engelliliğe ilişkin bulgularda ‘engelli dernekleri’ ile ilişkilendirmek mümkün olmaktadır. Bourdieu’nun (2016) da ileri sürdüğü gibi toplumsal koşulların bilinci ve bilgisi ile evrensel olana erişim şartlarının evrenselleştirilmesini amaçlayan mücadelenin amaçlarını ve araçlarını engelliler açısından bu dernekler apaçık bir şekilde ortaya çıkarmaktadır. Bu durum, bir sivil toplum kuruluşu örneği olan engelli dernekleri vasıtasıyla meşrulaştırma dolayımı olan kurumlarla engelliler arasında karşılıklı bir ağ mekanizması oluşturduğunu göstermektedir.

Birey mi engelli yoksa içinde konumlandığı kent mi engelli sorusunun vuku bulduğu tam da bu noktada engellenmiş kent temasında, tarihsel toplumsal dünyanın inşasının başat aktörlerinin toplumsal rolleri, kentlerde engelli bireylere olan yaklaşımları ve kentsel mekanlardaki fiziksel düzenlemelerin uygunluğunun olabilirliğine karşı duyarlılıkları, uygulanabilirliğin ne şekilde ve nasıl olduğu vehemmiyet gösteren önemli durumlar olarak ön plana çıkmaktadır. Bunun dışında sosyo-ekonomik yaşam haklarının sosyolojik düzlemde yoksulluk sınırına eşdeğer sayılmasıyla bütünleşen yaşam biçimlerinin toplumsal hayatı düzenleyen kurumlar içerisinde iade edilmesi hakedilen haklar olarak çözümlenmesi ihtiyacı bulunmaktadır. Gündelik yaşam kalitesinin iyileştirilmesinin her bireyde makul standartlarda düşünülüp gerçekleştirilmesi nasıl toplum tarafından istenilen bir durum oluyorsa aynı durumun engelli bireyler için de olması gerektiği göz önüne alınmalıdır.

Sonuç olarak bedenin tamamen biyolojik bir varlık olmadığı, kültür tarafından şekillendirildiği bilinmelidir. Bu anlamda toplum kaynaklı engeller zayıflatılarak engellilerin yaşamını kolaylaştırmak gerekmektedir. Özellikle fiziksel engellileri Bourdieu’nun deyimleriyle kendi stratejilerini geliştirerek toplumsal yaşam şartlarıyla kendilerinin başatması gereken yalnızlaştırılan ve üzerlerine bir yük daha verilen bireyler olmaktan çıkarmak son tahlilde mühim bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Arun, Ö. (2009). Yaşlı Bireyin Türkiye Serüveni: Türkiye’de Yaşlı Bireyler Arasında Kültürel Sermaye Dağılımı, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt (8), Sayı (1), syf. 77 - 100
- Bauman, Z. (2015). *Sosyolojik Düşünmek*, Çev. A. Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı.
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (2008). *Gerçekliğin Sosyal İnşası Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi*. Çev. V. S. Öğütle, İstanbul: Paradigma.
- Bourdieu, (2016). *Akademik Aklın Eleştirisi Pascalca Düşünme Çabaları*, Çev. P. Burcu Yalım, İstanbul: Metis.

- Bourdieu, P. (2015). *Ayrım Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*, Çev. D. F. Şannan ve A. G. Berkkurt, Ankara: Heretik.
- Bourdieu, P. (2014a). Simgesel Sermaye ve Toplumsal Sınıflar, *Cogito 76 Pierre Bourdieu*, İstanbul: YKY.
- Bourdieu, P. (2014b). *Eril Tahakküm*, Çev. B. Yılmaz, İstanbul: Bağlam.
- Bourdieu, P. (2009). *Bekarlar Balosu*. Çev. Ç. Eroğlu, Ankara: Dost.
- Bourdieu, P. (2006). *Pratik Nedenler*. H. U. Tanrıöver (Çev.). İstanbul: Hil.
- Burcu, E. (2011). Türkiye'deki Engelli Bireylere İlişkin Kültürel Tanımlamalar: Ankara Örneği, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt (28), Sayı (1), syf. 37-54.
- Çabuklu, Y. (2004). *Toplumsalın Sınırında Beden*. İstanbul: Kanat Kitap.
- Depelteau, F. (2015). Relational sociology, pragmatism, transactions and social fields, *International Review of Sociology—Revue Internationale de Sociologie*, Vol. (25), No. (1), 45–64.
- Goffman, E. (2016). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*, Çev. B. Cezar, İstanbul: Metis.
- Kasapoğlu, A. (2016). *Uygulamalı İlişkisel Sosyoloji*, İstanbul: Yeni İnsan.
- Kasper, D. (2017). Sosyolojiyi Dinamik İlişkilere Odaklanarak Geliştirmek, *İlişkisel Sosyoloji (Ontolojik ve Teorik Yönelimler)*, Çev. Ö. Akkaya, Yay. Haz. A. Esgin ve G. Çeğin, Ankara: Phoenix.
- Köse, H. (2009). Neoliberal Estetik'ten "Habitus"a Bourdieu ve Popüler Kültür, *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, Cilt (10), Sayı (10), syf. 71 – 92.
- Punch, K. (2014), *Sosyal Araştırmalara Giriş*, Çev. Z. Akyüz, D. Bayrak ve H. B. Arslan, Ankara: Siyasal.
- Savage, M. (2014). Pierre Bourdieu'nun Kayıp Kent Sosyolojisi, *Cogito 76 Pierre Bourdieu*, İstanbul: YKY.
- Şavran, T. G. (2012). Sosyolojide Araştırma Yöntem ve Teknikleri, *Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2641*, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1609.
- Thorns, C. H. (2014). *Kentlerin Dönüşümü Kent Teorisi ve Kentsel Yaşam*, Çev. E. Nal ve H. Nal, İstanbul: Soyak.
- Yardımcı, S. (2015). Sakatlığın Tarihsel İnşası, *Engellilik ve Ayrımcılık: Eğitimciler için Temel Metinler ve Örnek Dersler*. Der. K. Çayır, M. Soran, M. Ergün, İstanbul: Karekök.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, İstanbul: Seçkin.